11. **Дюбі Ж.** Доба соборів. Мистецтво та суспільство 980–1420-х років [Текст] / Ж. Дюбі. – К. : Юніверс, 2003. – 317 с.
12. **Зайцев А. И.** Культурный переворот в Древней Греции VII–V вв. до н. э. [Текст] / А. И. Зайцев. – Л., 1985.
13. **Койре А.** От мира «приблизительности» к универсуму прецезионности [Текст] / А. Койре // Очерки истории философской мысли. – М. : УРСС, 2003. – С. 109–128.
14. **Косарева Л. М.** Социокультурный генезис науки Нового времени. Философский аспект проблемы [Текст] // Л. М. Косарева. – М. : Наука, 1985. – 158 с.
15. **Кун Т.** Структура научных революций [Текст] / Т. Кун // Структура научных революций. – М. : Аст, 2001. – С. 9–268.
16. **Лихачев Д. С.** Задачи текстологии [Текст] / Д. С. Лихачев // О философии. – М. : Высшая школа, 1989. – С. 173–203.
17. **Лотман Ю. М.** Сотворение Карамзина [Текст] / Ю. М. Лотман. – Книга, 1987. – 336 с.
18. **Мамчур Е. А.** Проблемы социокультурной детерминации научного знания [Текст] / Е. А. Мамчур. – М. : Наука, 1987. – 127 с.
19. **Михайлов А. В.** Йохан Хейзинга в историографии культуры [Текст] / А. В. Михайлов // Хейзинга Й. Осень Средневековья. – М. : Наука, 1988. - С. 412–459.
20. **Огурцов А. П.** Идея «научной революции»: политический контекст и аксиологическая природа [Текст] / А. П. Огурцов / Традиции и революции в истории науки. – М. : Наука, 1991. – С. 12–38.
21. **Тавризян Г. М.** Йохан Хейзинга: кредо историка [Текст] / Г. М. Тавризян / Хейзинга Й. «Homo ludens». – М. : Прогресс, 1992. – С. 405–445.
22. **Февр Л.** История и психология [Текст] / Л. Февр // Бои за историю. – М. : Наука, 1991. – С. 97–109.
23. **Февр Л. М.** Блок и Стратсбур [Текст] / Л. Февр // Бои за историю. – М. : Наука, 1991. – С. 130–146.
24. **Февр Л.** Чувствительность и история [Текст] / Л.Февр // Бои за историю. – М. : Наука, 1991. – С. 109–126.
25. **Хейзинга Й.** Осень Средневековья [Текст] / Й. Хейзинга. – М. : Наука, 1998. – 640 с.
26. **Хейзинга Й.** «Homo ludens» [Текст] / Й. Хейзинга. – М. : Прогресс, 1992. – 459 с.
27. **Яковенко Н.** Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. [Текст] / Н. Яковенко. – К. : Критика, 2002. – 416 с.

Надійшла до редколегії 18.01.11

УДК 1(091)

Я. В. Андруцька
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДУХОВНІ АСПЕКТИ ЖИТТЯ У ДОБУ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Досліджено духовні аспекти культури у добу Київської Русі як основу виникнення та розуміння філософської думки в Україні.
Ключові слова: українська філософія, символічне, Бог, християнство, міф.

Исследованы духовные аспекты культуры во время Киевской Руси как основа возникновения и понимания философской мысли в Украине.
Ключевые слова: украинская философия, символическое, Бог, христианство, миф.

In the article the spiritual aspects of culture are explored during of Kievan Russia as basis of origin and understanding of philosophical thought in Ukraine.
Key words: Ukrainian philosophy, symbolic, God, Christianity, myth.

© Андруцька Я. В., 2011

Актуальність теми. Писемність виникає як спосіб закріплення чужих текстів та можливість передачі інформації, яка виходила за рамки тієї, що сприймалася в межах усної традиції, яку передавали через покоління до покоління. Цілком логічно, що така внутрішня необхідність в «надмірній» інформації служить суттєвим фактором, який привів в історії культури до виникнення філософії. Можна сказати, що філософська думка народжується тоді, коли для нормальної життєдіяльності стає недостатньо набору тих навиків та вмінь, які передавалися усною традицією. Практика починає вимагати більше досвіду, чим його можна було накопичити протягом всього життя однієї людини. Саме тоді і народжується філософське знання як засіб, який озброює людину вмінням перевести загальне в конкретне.

У міфології мова може йти про добро та зло, про початок світу, але міфологія не передбачала відповіді на запитання: що є добро і зло як таке, що є початком. Міф не вивчають, а в ньому живуть. Але тоді, коли виникає потреба пояснити, що означає слово «добро» і слово «зло», що приховано за словами, які описують міфологічну картину світу, ми можемо говорити про руйнування міфа і зародження філософії.

Пізнавальною формою тогочасного мислення, специфічною його рисою було символічне, а не пряме, тлумачення дійсності, бачення її через наочні образи, які пояснювали складні для розуміння ідеї, догмати та явища [3, с. 97].

Проблема осмислення у культурі Київської Русі духовного символізму привертала увагу дослідників та вчених. Серед досліджень варто назвати праці таких вчених: В. С. Горський, М. М. Громов, О. Г. Гудзенко-Александрук, М. С. Козлов, О. Ф. Замалєєв, В. О. Зоц, Д. С. Лихачов, В. В. Мильков, М. В. Попович, А. А. Потебня, Г. Федотов, Д. І. Чижевський та ін.

Водночас, попри велику кількість досліджень з філософської тематики в Київській Русі, недостатньо вивченою є, на нашу думку, саме духовна культура в символічному аспекті. Тому метою даної статті є вивчення символічного аспекту в культурі доби Київської Русі. Мета дослідження зумовила наступні завдання:

1) проаналізувати образ «святості» у добу Київської Русі на основі твору «Сказание о Борисе и Глебе»;

2) зробити висновки.

Важливою особливістю культури Київської Русі є розірваність її ціннісно-розумового простору [8, с. 292].

Особливості становлення християнської духовності в українській культурі засвідчують те, що символіка яскраво репрезентує себе у філософській культурі Київської Русі, за часів панування міфологічно-релігійного світогляду.

Можна стверджувати, що головною рисою християнського середньовіччя був теоцентризм. Символіка того періоду спрямована на містичний світ, на його ієрархічну духовну структуру, на вершині якої знаходився Бог. Саме через пізнання Бога людина розуміла суть світу.

Християнство є тим основним дзеркалом від якого відображується спосіб буття людини, через яке виконуються в суспільстві всі основні функції. Релігія задовольняла потребу людей у пізнанні світу та розумінні свого життєвого шляху. Віра давала загальнозначущу мову, поза якою реальне функціонування сфер культури було неможливим, – мову символічну [3, с. 99]. Така символічна мова виявлялася в давньоруській літературі: євангельський моралізм болгарських авторів, започаткований вченням Івана Златоуста, та ідея Кирила і Мефодія про національне покликання як особливий дар кожного народу [10, с. 3].

Проблема людини та її особистості була одним із перших порушена Володимиром Мономахом і тому стала головною у давньоруській книжності. Сутність самої філософії залежала в повчанні, як людині своїми вчинками наблизитись до ідеалу, досягнення котрого складало сенс всього буття. Філософська думка стародавньої Русі – це передовсім філософія людини. Але по-іншому бути не могло, бо в історії філософії завжди проблема людини висувається на перший план, коли проблематичним стає реальне буття самої людини [1, с. 163].

Визначне місце в культурі доби Київської Русі посідав культ святих братів Бориса та Гліба. Через образи цих історичних осіб можна з'ясувати зміст морального ідеалу, який формувався саме в цей період. Характери воїнів, захисників вітчизни, які були втілені в цих образах, відповідали вимогам князів-воїнів, які намагалися внести порозуміння та спокій на Русі в період феодальної роздрібленості.

Святі Борис та Гліб сприймаються як воїни-борці за добро, проти зла та диявола. Головна ідея культа Бориса та Гліба – в безумовній покірності волі Божій. «Святість» братів вбачається в тому, що принцип братньої любові та покірності молодого стосовно до старшого для них вище самого життя. Князі гинуть, але не дозволяють собі порушувати ці важливі для них моральні основи життя (імперативи) [1, с. 152].

У Київській Русі важливою умовою канонізації було володіння людиною даром чудотворення чи то за життя, чи після смерті (чудотворні мощі). Найчастіше чудотворенням вважалося зцілення від хвороб і каліцтв. Майбутній святий повинен був здійснити «три чуда»: зцілити глухого, сліпого та німого. Інколи додатковою підставою для канонізації було нетління мощей померлої людини. У часи Київської Русі правом надання статусу святих володів глава східних християн – патріарх, що перебував у Константинополі. Давньоруська Церква була візантійською митрополією й підпорядковувалася їй.

У Давній Русі було кілька типів святих: *рівноапостольні* (Володимир, Ольга), *страстотерпці* (Борис і Гліб) та *преподобні* (святі ченці).

Спочатку канонізація відбувалася стихійно, поступово порядок канонізації дещо змінювався: це право перебрав від Візантії київський митрополит і з'явилися так звані місцеві святі, тобто праведники, які вшановувалися тільки в рамках певної єпархії. Пізніше в Росії почали траплятися випадки деканонізації, позбавлення тих чи інших осіб статусу святого [4, с. 210–211]. Православні вірили, що святі – це посередники між Богом та людьми, небесні покровителі тих, хто живе на землі, і тому зверталися до них з проханням про заступництво. Пошана до святих, серед яких було багато вищих церковних ієрархів, допомогло християнству затвердити престиж єпископської влади. Крім того, на прикладі святих «подвижників віри та благочестя християнського» православне духовенство вчило людей християнським чеснотам як вірному шляху спасіння душі [6, с. 110–111]. Ясна річ, покірність – це загальнохристиянська чеснота, але вона була потрібна для того, щоб у культурі віддавали перевагу релігійно-моральному вихованню особистості. Та людина, яка уособлювала в собі християнські чесноти, «свята людина» сприймалася як ідеал, досягнути який було не завжди можливо, але присутність якого в культурі того часу виступала дієвим аргументом релігійного виховання.

З часів Київської Русі була поширена практика народного (неканонічного) вшанування. Це означало, що праведників вшановували як святих без офіційного визнання Церкви. На думку багатьох дослідників, Борис і Гліб спочатку й були такими неканонічними святими. Але їх «народне» прийняття до святих говорить не про звичайне віднесення до святих, яке було властиве тому часу. Чудеса не являли головного багатства в житті Бориса та Гліба, головним являвся їх посмертний подвиг. Їх мученицька смерть була надзвичайним національним подвигом – релігійним відкриттям новохрещенного народу Київської Русі [11, с. 21–29]. Парадоксальним було те, що після смерті брати стали на чолі небесних сил, які захищали руську землю від ворогів. Хрест із символу смерті стає знаменням перемоги в боротьбі з ворогами [7, с. 285].

Життя Бориса і Гліба до їх смерті було типовим життям «благочестивих мирян», що прагнуть до висот християнської істини. Їх життя – стандартна модель дотримання мирських чеснот, близька до етики, відображеної в «Повчанні» Мономаха. У ставленні до Святополка Борис і Гліб є репрезентантами типових для середньовіччя міжособистісних етичних стосунків, що моделюються за принципом сім'ї. Про аналогічне ставлення до старшого брата навчав і Мономах, коли писав, що старшого треба шанувати «яко отца», а молодших «яко брата». Святополк, як старший брат Бориса і Гліба, перебирає на себе

символічну функцію «дружинного батька», рівноцінного природному. Основа таких відносин між Борисом і Глібом – це міфічне уявлення про сакральну «діархію», яка віднайде собі в християнстві достойне ім'я – «братолюбіє» [4, с. 215]. Відносини Бориса, Гліба і Святополка не родові чи сімейні, якщо мати на увазі справжню сім'ю, вони лицарсько-сімейні, причому стосунки Бориса і Гліба демонструють головний атрибут діархічної пари: «Один герой при відсутності іншого втрачає половину сили, стає половинчастим» [5, с. 105]. Тобто смерть одного героя веде до втрати життєздатності іншого.

Найяскравішою рисою передсмертного життя Бориса та Гліба є прагнення до мудрості. І саме це прагнення до мудрості підготовлює перехід Бориса і Гліба в інший світ, світ істини і безкінечної Премудрості Божої. Християнська святість – складна категорія. Відомий дослідник В.Топоров спробував детально проаналізувати функціонування святості в давньоруській культурі і, власне, йому належить спроба визначити різницю між поняттями «святість» та «мудрість». Такий зв'язок траплявся в Давній Русі, тому існували випадки, коли на основі наявності в людини мудрості її визнавали святою. Можна сказати, що певною мірою перехід Бориса і Гліба в статус святих зберіг відголоси таких випадків. Премудрість святого життя відрізняється від «премудрості земної» і в цьому треба чітко орієнтуватися досліднику. Борис і Гліб відкидають земну мораль задля «істини небесної».

Нестора, знаного насамперед як «літописця», автора знаменитої «Повісті врем'яних літ», вчені з достатнім ступенем ймовірності вважають автором цілої низки праць, серед яких «Чтение о житии и о погублении блаженного страстотерпца Бориса и Глеба» та «Житие преподобного отца нашего Феодосия игумена Печерского монастыря». Саме у Нестора екзистенційний акт «істини небесної» символізується смертю, виходом із площини матеріального [9, с. 9].

Нагорода за подвиги смирення, за презирство до пристрастей світу, за подолання страху тлінного і тимчасового – прилучення до найвищого ідеалу» [2, с. 137]. Ставши святими, Борис і Гліб стають військовими заступниками, тобто загиблими князями, які після освячення приймалися до «полку Божого» і вже після смерті продовжували допомагати у захисті своєї території та боротьбі зі злом і несправедливістю. Основною етичною функцією таких «святих воїнів» був захист рідної землі [4, с. 217].

Виходячи із зазначеного, ми можемо констатувати, що постаті Бориса та Гліба уособлювали в собі ідеал духовності. Зображення в літописній спадщині образів славних братів-страстотерпців Бориса і Гліба показувало людям можливість переходу всіх бажаючих від «прагнення до істини» до «істинного життя».

Висновки. Культура доби Київської Русі ввібрала в себе багато чого із часів античності, бо була основана на язичницькому віровченні. Філософська думка цієї епохи була результатом боротьби язичницького та християнського світогляду. Незважаючи на багатогранність позицій, які були властиві філософській думці Київської Русі, з'являється характерний для нашої культури стиль мислення. Цей стиль мислення був направлений на інтерес до проблем людського буття, сенсу життя, що допомогло сформувати розуміння філософії як поєднання знання про світ та вчення про правильне життя людини в цьому світі. Можна говорити про те, що вся увага мислителів того часу була направлена не на пізнання світу, а на розуміння його сенсу. Тому все, що відбувалося в світі, було розглянуто як конфлікт між добром та злом.

Культура Київської Русі була елементом духовно-символічної культури середньовіччя, спрямованої на пошуки шляхів духовного ставлення та морального вдосконалення. Філософські ідеї того часу не втратили своєї актуальності і в наші дні.

Ми проаналізували образ «святості» у добу Київської Русі на основі твору «Сказание о Борисе и Глебе» та дійшли висновку, що у даному творі святі Борис та Гліб зайняли «серединне» положення. Мається на увазі те, що вони були святими, які залучені до світу «вічних істин», але які одночасно перебували у світі земному, де їх життя – це «мандри на чужині». Саме таке положення було у братів, які назавжди залишаться визначними героями доби Київської Русі.

Перспективи. Дана проблема в майбутньому потребує детальних досліджень на основі збережених першоджерел доби Київської Русі для розуміння українцями своєї спадщини.

Бібліографічні посилання

1. **Горский В. С.** Философские идеи в культуре Киевской Руси XI – начала XII вв. : Монография / В. С. Горский. – К. : Наукова думка, 1988. – 211 с.
2. **Громов М. Н.** Русская философская мысль X–XVII веков / М. Н. Громов, Н. С. Козлов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 280 с.
3. **Гудзенко-Александрук О. Г.** Символічний аспект духовної культури Київської Русі / О. Г. Гудзенко-Александрук // Давньоруське любомудріє : тексти і контексти. Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»; Упор.: О. Вдовина, Ю. Завгородній. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 96–115.
4. Давньоруські любомудри / В. Горський, О. Вдовина, Ю. Завгородній, О. Киричок. – К. : Вид. «КМ Академія», 2004. – 304 с.
5. **Кардини Ф.** Истоки средневекового рыцарства / Ф. Кардини. – М., 1987.
6. **Кучер О. Н.** Христианство. История и современность / О. Н. Кучер. – Рост. н/Д. : Феникс; Харьков : Торсинг, 2004. – 320 с.
7. **Марголина И.** Борисоглебский культ в архитектурно-живописной программе Кирилловского монастыря / И. Марголина // Давньоруське любомудріє : тексти і контексти. Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»; упор.: О. Вдовина, Ю. Завгородній. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 283–291.
8. **Мешков В. М.** Киево-Печерский монастырь – серце древнерусского духа / В. М. Мешков // Давньоруське любомудріє : тексти і контексти. Нац. ун-т «Києво-Могилянська акад.»; упор.: О. Вдовина, Ю. Завгородній. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 292–304.
9. **Топоров В. Н.** Святость и святые в русской духовной культуре / В. Н. Топоров. – М., 1995.
10. **Федотов Г.** Християнство Київської Русі / Г. Федотов // Людина і світ. – 2001. – № 8. – С. 2–10.
11. **Федотов Г. П.** Собрание сочинений : в 12 т. / Г. П. Федотов. – М., 2000. – Т. 8: Святые Древней Руси.

Надійшла до редколегії 05.01.11

УДК 141.32

М. Б. Боревой

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

О ПОНЯТИИ «ЭКЗИСТЕНЦИЯ» В ФИЛОСОФИИ С. КЬЕРКЕГОРА

Здійснено аналіз поняття «екзистенція» як однієї з центральних категорій філософії С. К'єркегора.

Ключові слова: екзистенція, самобуття, одинична людина.

Дан анализ понятия «экзистенция» как одной из центральных категорий философии С. Кьеркегора.

Ключевые слова: экзистенция, самобытие, единичный человек.

The concept of «existence» as the main categories of S. Kierkegaard's philosophy is analyze.

Keywords: existentia, self-life, the individual person.

Постановка проблемы. Для того чтобы более или менее строго и адекватно представить смысл понятия «экзистенция» в контексте мышления С. Кьерке-

© Боревой М. Б., 2011